

Ελβετικές
αρχαιολογικές
έρευνες στην
Ελλάδα

Swiss
Archaeology
in Greece -
News from
the Field

2023

Impressum

Έκδοση: Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα (ΕΑΣΕ)
Σκαραμαγκά 4B, 104 33 Αθήνα
E-mail: info@esag.swiss
www.esag.swiss, www.facebook.com/esag.swiss, www.instagram.com/esag.swiss
Σχεδιασμός και σύνταξη: Thierry Theurillat, Δάφνη Βλαντή και Tobias Krapf
Μεταφράσεις: Δάφνη Βλαντή
Τυπώθηκε σε 1500 αντίτυπα
Licence Creative-Commons: CC BY-SA 4.0
© 2023 Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα

Published by the Swiss School of Archaeology in Greece (ESAG)
Skaramanga Street 4B, GR-104 33 Athens, Greece
E-mail: info@esag.swiss
www.esag.swiss, www.facebook.com/esag.swiss, www.instagram.com/esag.swiss
Concept/Editor: Thierry Theurillat, Daphne Vlanti and Tobias Krapf
Translation: Daphne Vlanti
Copies in print: 1500
Licence Creative-Commons: CC BY-SA 4.0
© 2023 Swiss School of Archaeology in Greece

DOI 10.5281/zenodo.10036323

Πνευματική ιδιοκτησία εικόνων - Photo and Illustration Credits

Εικόνες και σχέδια: ΕΑΣΕ, πλην διαφορετικής μνείας
Photos and illustrations: ESAG, unless otherwise specified
Jérôme André (3, 7, 14, 23, 27), Γιάννης Ασβεστάς (15), Diego Carven (18), Guillaume Champain (27),
Chloé Chezeaux (22), Bela Dimova (21), Sylvian Fachard (3, 10-13, 27), Tobias Krapf (3, 16-17, 20, 27),
Ορέστης Μανούσος (18), Δημήτρης Ρούσσοσ (22), Tamara Saggini (3, 7-9, 20, 22, 27), Thierry Theurillat (6-7, 14, 26).

Στο εξώφυλλο: Ψηφιακή αποκατάσταση του ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο (Oliver Bruderer, Joe Rohrer)
Cover photo: Digital reconstruction of the sanctuary of Artemis Amarysia at Amarynthos (Oliver Bruderer, Joe Rohrer)

Περιεχόμενα | Table of contents

Εισαγωγή | Introduction

- 4 Χαιρετισμός του Διευθυντή
Director's foreword, *S. Fachard*

Ανασκαφές και μελέτες | Field and museum studies

- 6 Ανασκαφές στο Αρτεμίσιο της Αμαρύνθου, *S. Fachard – A. Σίμωσι – T. Krapf – T. Saggini – O. Κυριαζή – J. André – S. Verdan – T. Theurillat*
- 10 Eretria Amarynthos Survey Project 2023,
S. Fachard – A. Σίμωσι – C. Chezeaux
- 14 Αίγινα, Ελλάνιον Όρος, *Σ. Χρυσουλάκη – T. Krapf – Λ. Βοκοτόπουλος – Σ. Μιχαλοπούλου – J. André*
- 18 Αντικύθηρα, οι έρευνες το 2023, *A. Σίμωσι – L. Baumer*
- 20 Στο σταυροδρόμι των επιστημών της ζωής και της γης,
T. Saggini – T. Theurillat – S. Verdan

Οργάνωση | Organisation

- 24 Συμβούλιο του Ιδρύματος και Συμβουλευτική Επιτροπή
Board of Trustees and Advisory Council
- 24 Συνεργάτες και επιστημονικά μέλη
Collaborators and Scientific Members

Νέα | News 2023

- 26 Δημοσιεύσεις, συνέδρια και νέα
Publications, Conferences and News

Πρόγραμμα | Programme 2024

- 27 Έρευνες πεδίου και εργασίες στο Μουσείο 2024
Field Research and Museum Studies in 2024

Χαιρετισμός του Διευθυντή Director's foreword

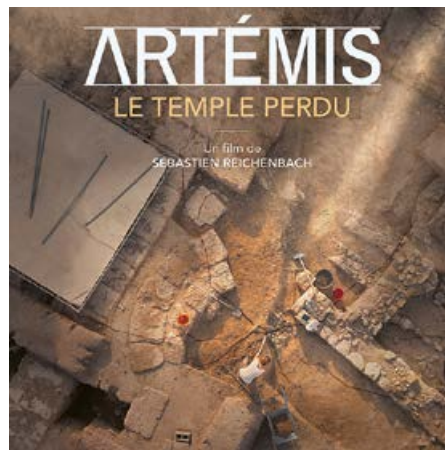
Sylvian Fachard

Οι δραστηριότητες της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα το 2023

Όπως οι τίτλοι τέλους κάθε ταινίας, οι τελευταίες εικόνες του ντοκιμαντέρ «Αρτεμης - Ο χαμένος ναός» απαριθμούν τους συντελεστές της μεγάλης συλλογικής περιπέτειας της ανακάλυψης του ιερού της Αμαρύνθου. Η προβολή αυτού του ντοκιμαντέρ από τα κανάλια RTS και Arte, και η επικείμενη μετάφραση του στα ιταλικά και στα ελληνικά, γυρνά μια σημαντική σελίδα στην ιστορία της έρευνας. Αν και η ανακάλυψη αυτή φαίνεται σήμερα προφανής, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 2000 αποτελούσε μια μακρινή προοπτική.

Σήμερα, η ΕΑΣΕ ανοίγει ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία της, αυτό της μελέτης και της δημοσίευσης των ευρημάτων της Αμαρύνθου, με σκοπό την επικοινωνία τους στο κοινό. Το έργο της συντήρησης και της μελέτης μοιάζει μερικές φορές άχαρο και συχνά παραμένει άγνωστο στο ευρύ κοινό, ενώ σπάνια αποτελεί το αντικείμενο ενός ντοκιμαντέρ. Παρόλα αυτά, το στάδιο αυτό είναι ζωτικής σημασίας και απαιτεί σημαντικούς πόρους και δυνάμεις. Αν αποστασιοποιηθούμε λίγο, μπορούμε να καταλάβουμε πως η αποστολή της ΕΑΣΕ στην Αμαρύνθο ξαναξεκινά, σε μια ανανεωμένη επιστημονική, υλικοτεχνική και πολιτιστική βάση. Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Ερέτριας, το οποίο έχει πλέον αγγίξει τα όρια της χωρητικότητάς του, πρέπει να επεκταθεί. Μια μελέτη για την επέκταση αυτή έχει κατατεθεί στο Υπουργείο Πολιτισμού. Οι εργασίες αναμένεται να ξεκινήσουν το 2024, σε ένα οικόπεδο που ευγενικά παραχωρήθηκε από το δημοτικό συμβούλιο της Ερέτριας. Για την υλοποίηση της επέκτασης πρέπει πλέον να επενδυθούν σημαντικοί πόροι: όπως και στο παρελθόν, η Σχολή απευθύνεται στη γενναιοδωρία ιδιωτών χορηγών. Επιπλέον, πρέπει να συντηρηθούν και να μελετηθούν τα 700 περίπου αντικείμενα που βρέθηκαν στον αρχαϊκό αποθέτη του ναού, ένα έργο το οποίο έχει ξεκινήσει τα τελευταία δύο χρόνια. Η μελέτη των ευρημάτων και της αρχιτεκτονικής

των αρχαϊκών ναών θα αποτελέσει αντικείμενο επιστημονικών δημοσιεύσεων, στο πλαίσιο μιας νέας σειράς με τίτλο «Αμάρυνθος», η οποία θα εγκαινιαστεί με τη μονογραφία του Denis Knoerfler, αφιερωμένη στο ψήφισμα της πόλης της Ερέτριας για τους στρατιωτικούς αξιωματούς, που κάποτε εκτίθητο στο Αρτεμίσιο της Αμαρύνθου.

Προκειμένου να ολοκληρωθεί το πρόγραμμα αυτό, οι ανασκαφές μεγάλης κλίμακας στο ιερό θα σταματήσουν για κάποια χρόνια. Ωστόσο, οι εργασίες πεδίου στην Αμαρύνθο συνεχίζονται: για να ολοκληρωθεί η τεκμηρίωση των καταλοίπων θα πραγματοποιηθούν δειγματοληπτικοί έλεγχοι, ενώ τμήματα της ανασκαφής θα καθαριστούν, θα επιχρωματωθούν και θα προστατευθούν, ώστε να διευκολυνθούν οι ξεναγήσεις του κοινού στο χώρο, οι οποίες αναμένεται να πολλαπλασιαστούν μετά την προβολή του ντοκιμαντέρ. Τέλος, το φιλόδοξο πρόγραμμα επιφανειακής έρευνας στην κοιλάδα του Σαρανταπόταμου, που αποσκοπεί στην καλύτερη κατανόηση της ένταξης του ιερού της Αρτέμιδος στο αρχαίο τοπίο, θα επεκταθεί σε ολόκληρη την περιοχή.

Χάρη στις εργασίες του φετινού καλοκαιριού στην Αμαρύνθο, η ανασκαφή στην περιοχή των αρχαϊκών ναών έχει σχεδόν ολοκληρωθεί. Ένα κτίριο μήκους εκατό μέτρων (εκατόμπεδον) έχει πλέον εντοπιστεί. Όλες

αυτές οι ανακαλύψεις έχουν καταστήσει το Αρτεμίσιο μια τοποθεσία-κλειδί για τη μελέτη της εξέλιξης της θρησκευτικής αρχιτεκτονικής και λατρείας στην Ελλάδα. Εκτός Ευβοίας, η ΕΑΣΕ συνέβαλε στην υποβρύχια ανασκαφή στα Αντικύθηρα, στο πιο διάσημο ναυάγιο της αρχαιότητας, το οποίο συνεχίζει να γοητεύει το κοινό μέσω των αντικειμένων που φυλάσσονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο αλλά και αυτών που παρουσιάζονται στον διεθνή Τύπο. Στο νησί της Αίγινας, οι έρευνες στο Ελλάνιον Όρος, που πραγματοποιούνται σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, συνεχίστηκαν το 2023 με αξιοσημείωτα αποτελέσματα.

Ευχαριστίες

Ο χώρος εδώ δεν επαρκεί για να ευχαριστήσουμε όλους τους φορείς και τα άτομα που υποστήριξαν τις δραστηριότητες της Σχολής. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο Υπουργείο Πολιτισμού, στην Ελβετική Συνομοσπονδία, στο Εθνικό Ταμείο της Ελβετίας για την Επιστημονική Έρευνα, στο Ίδρυμα του Πανεπιστημίου της Λωζάνης και στο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω θερμά τις νεότερες γενιές που έχουν πρόσφατα εμπλακεί στα προγράμματα της Σχολής. Στα δέκα χρόνια ανασκαφών στην Αμαρύνθο, η ΕΑΣΕ έχει εκπαιδεύσει περισσότερους από 250 φοιτητές και φοιτήτριες, κυρίως από την Ελβετία, αλλά και από την Ελλάδα, τη Γαλλία και άλλες χώρες. Πρόκειται για μια μοναδική ανθρώπινη και επαγγελματική εμπειρία: ποτέ άλλοτε στην ιστορία της η Σχολή δεν έχει υποδεχθεί τόσους πολλούς νέους αρχαιολόγους στην Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι οι ανασκαφές στην Αμαρύνθο θα σταματήσουν σύντομα, η ΕΑΣΕ δεσμεύεται να συνεχίσει να προσφέρει τη δυνατότητα εκπόνησης πρακτικής άσκησης στους φοιτητές ελβετικών Πανεπιστημίων για να ολοκληρώσουν την εκπαίδευσή τους, πράγμα που αποτελεί άλλωστε αναπόσπαστο μέρος της αποστολής της.

The activities of the Swiss School of Archaeology in Greece in 2023

Like the end credits of a movie, the final scenes of the documentary *Artemis – The Lost Temple* feature the cast of characters who were involved in the rediscovery of the Amarynthos sanctuary. Aired on RTS and Arte (and soon to be translated into Italian and Modern Greek), this film marks a significant milestone in the history of research. And while the discovery of the Artemision seems obvious today, one should not forget that it remained a very distant prospect until the early 2000s.

Today, the ESAG starts a new chapter in analyzing, publishing, and communicating the finds from the Artemision. Although conservation and study usually remain unknown to the public and rarely constitute the focus of a documentary, they are nonetheless critical and necessitate significant effort and resources. From a long-term perspective, the School's mission at Amarynthos is only just beginning. We aim to establish a strong foundation in scientific research, logistics, and cultural heritage.

The project also faces significant challenges. The Eretria Museum has reached its maximum storage capacity and now requires an extension. The plans for this extension have already been submitted to the Ministry of Culture. Work is planned to begin in 2024 on a plot of land that was generously donated by the municipal council of Eretria. Significant resources must be invested in order to complete the extension: as in the past, the School relies on the generosity of private donors. Additionally, approximately 700 objects discovered in the temple must be restored and studied. The analysis of the discoveries and the architecture of the ancient temples will be featured in scientific monographs as part of the new Amarynthos Series. The first volume, scheduled to be released in 2024, is based on Denis Knoepfler's study of a decree from the polis of Eretria concerning military officials and displayed in the sanctuary of Amarynthos.

Consequently, we shall pause fieldwork in the Artemision to set aside time for studying the material. Nevertheless, work in Amarynthos will not cease entirely. Our teams will continue to work at the site to complete the documentation of the excavated remains. Some areas of the site will be cleaned, filled in, and protected to

ensure that site visits can be conducted safely. Finally, the archaeological survey project, which explores how the sanctuary was integrated into the ancient landscape, will be extended to cover the entire Sarandapotamos Valley.

Thanks to the 2023 summer field season at Amarynthos, the excavation of the remains of the Archaic temple area is complete. A building measuring one hundred feet in length (also known as a hekatompodon) has been uncovered, establishing the Artemision as a significant site for studying religious architecture and practices in Greece. Outside Euboea, the ESAG assisted the underwater excavation of the Antikythera shipwreck, which has fascinated the public at the National Museum in Athens and on international media. On the island of Aegina, excavations and surveys on Mt. Hellanion Oros continued in 2023, in collaboration with the Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands, yielding remarkable results.

Acknowledgements

There isn't enough space here to thank everyone who supported the School's activities. The Hellenic Ministry of Culture, the Swiss Confederation, the Swiss National Science Foundation, the Foundation for the University of Lausanne, and the Stavros Niarchos Foundation are especially thanked. We take this opportunity to express our appreciation to the younger generations who have recently joined our projects. Over the course of a decade, the ESAG has trained more than 250 students from Switzerland, Greece, France, and other countries who participated in the excavations at Amarynthos. This has been an extraordinary opportunity as the School has never before welcomed such a large number of young archaeologists in Greece. Although excavations at Amarynthos will soon be halted, the ESAG will continue to offer internships to students from Swiss Universities as part of the School's enduring mission.

Ευχαριστήρια – Acknowledgments

Υπουργείο Πολιτισμού – Hellenic Ministry of Culture, *Λίνα Μενδώνη*

Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς – Directorate of Antiquities in the Greek Ministry of Culture, *Πολυξένη Αδαμ-Βελένη (Γενική Διευθύντρια)*

Τμήμα Εποπτείας Ελληνικών και Αλλοδαπών Επιστημονικών Ιδρυμάτων και Συντονισμού Θεμάτων Διεθνών Συνεργασιών και Οργανισμών – Department of Foreign Schools, *Κωνσταντίνα Μπενίση (Προϊσταμένη), Σοφία Σπυροπούλου*

Εφορεία Αρχαιοτήτων Ευβοίας – Ephorate of Antiquities of Euboea, *Δημήτριος Χριστοδούλου (Προϊστάμενος), Όλγα Κυριαζή, Φανή Σταυρούλακη, Σταυρούλα Παρίση*

Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων – Ephorate of Antiquities of Piraeus and Islands, *Αγγελική Σίμωσι (Προϊσταμένη)*

Ελβετική Πρεσβεία στην Ελλάδα – Embassy of Switzerland in Greece, *A.E. Stefan Estermann*

Πρεσβεία της Ελλάδος στη Βέρνη – Embassy of Greece in Switzerland, *A.E. Αικατερίνη Ξαγοράρη*

Δημαρχείο Ερέτριας – Municipality of Eretria, *Ιωάννης Δημητρόπουλος*

Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, Περιφερειακή Ενότητα Ευβοίας – Prefecture of Central Greece, regional district of Euboea, *Γιώργος Κελαϊδής*

Πολιτιστικός Σύλλογος Αμαρύνθου – Cultural Association of Amarynthos, *Λεονάρδος Μπιάλης*

Εξωραϊστικός σύλλογος Αμαρύνθου «Το Γεράνι» – Gerani Association, *Κώστας Φραγκουλόπουλος*

Χορηγοί και Υποστηρικτές – Donors and patrons

Εθνικό Ταμείο της Ελβετίας για την Επιστημονική Έρευνα – Swiss National Science Foundation

Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικονομικών, Παιδείας και Έρευνας της Ελβετίας – Federal Department of Economic Affairs, Education and Research

Ομοσπονδιακή Γραμματεία Εκπαίδευσης, Έρευνας και Καινοτομίας της Ελβετίας – State Secretariat for Education, Research and Innovation

Πανεπιστήμιο της Λωζάνης και άλλα Ελβετικά Πανεπιστήμια – University of Lausanne and other Universities in Switzerland

Ίδρυμα Σ. Νιάρχος, Ίδρυμα ΚΙΚΠΕ, Φιλανθρωπικό Ίδρυμα της οικογένειας Sandoz, Ίδρυμα Isaac Dreyfus-Bernheim, Ίδρυμα Θεόδωρου Λαγώνικου, Ίδρυμα Αφεντούλη

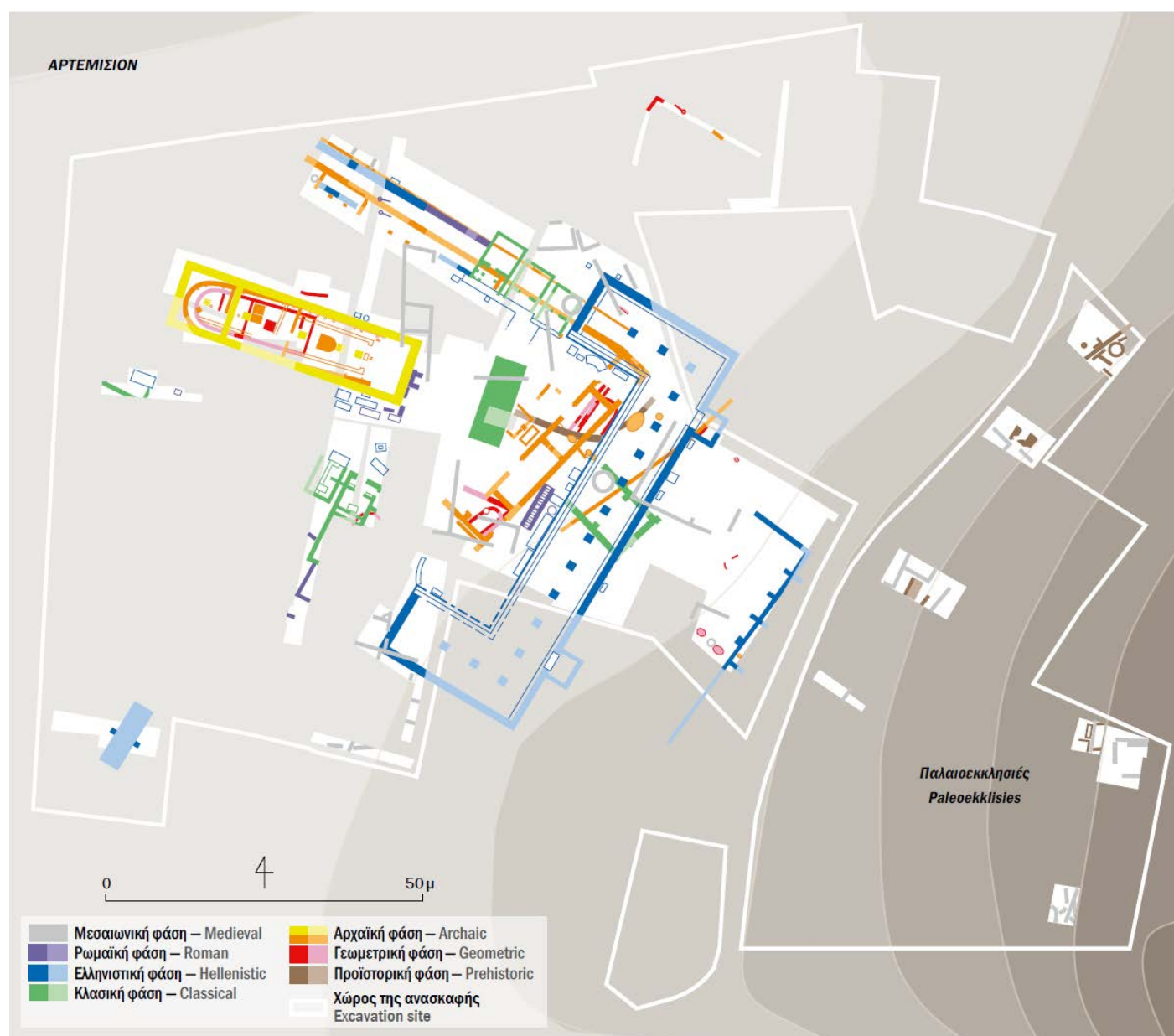
Ανασκαφές στην Αμάρυνθο

Sylvian Fachard – Αγγελική Σίμωνι – Tobias Krapf – Tamara Saggini – Όλγα Κυριαζή – Jérôme André – Samuel Verdan – Thierry Theurillat

Το καλοκαίρι του 2023 πραγματοποιήθηκε η τελευταία ανασκαφή μεγάλης κλίμακας του τρέχοντος ερευνητικού προγράμματος στο ιερό της Αρτέμιδος, το οποίο υποστη-

ρίζεται από το Εθνικό Ταμείο της Ελβετίας για την Επιστημονική Έρευνα. Σύμφωνα με τις προτεραιότητες που τέθηκαν για το πρόγραμμα αυτό, οι εργασίες επικεντρώθηκαν

στον τομέα των ναών. Επιπλέον, συνεχίστηκε η αναζήτηση αρχαιότερων καταλοίπων σε δοκιμαστικές τομές στις πλαγιές και στους πρόποδες του λόφου Παλαιοεκκλησιές.

Κάτοψη των κτιρίων του ιερού στην Αμάρυνθο – Plan of the buildings in the sanctuary at Amarnthos

Ο ναός της Αρτέμιδος στο τέλος της ανασκαφικής περιόδου 2023 — The temple of Artemis at the end of the 2023 season

Νέα δεδομένα για την κάτοψη και τη λειτουργία του αρχαϊκού ναού

Από το 2020, ο πρώτος αρχαϊκός ναός, του οποίου η κατασκευή πιθανόν χρονολογείται στα τέλη του 8ου αιώνα π.Χ., βρέθηκε στο επίκεντρο των ερευνών. Τα προηγούμενα χρόνια, οι ανασκαφές επικεντρώθηκαν στο κεντρικό τμήμα του ναού και στον αποθήκη προσφορών που βρέθηκε εκεί. Φέτος, χάρη στην απόκτηση ενός ακόμη οικοπέδου, ολοκληρώθηκε η ανασκαφή του κτιρίου, αποκαλύπτοντας μια σειρά από ασυνήθιστα χαρακτηριστικά.

Τριμερές σε κάτοψη, ο ναός περιλαμβάνει έναν επιμήκη πρώτο χώρο, ανοιχτό προς τα έξω στα ανατολικά, ένα μικρότερο κεντρικό τμήμα και έναν αψιδωτό οπισθόδομο. Το συνολικό του μήκος είναι περίπου 34 μέτρα, το οποίο αντιστοιχεί σε 100 πόδια (εκατόμπεδος) στο ελληνικό μετρικό σύστημα: μια «ιδανική» μέτρηση που φαίνεται να έχει επιλεγεί για ορισμένα θρησκευτικά κτίρια, συμπεριλαμβανομένων των ναών του 8ου και 7ου αιώνα στο ιερό του Απόλλωνα Δαφνηφόρου στην Ερέτρια.

Στην Αμάρυνθο, κάθε ένας από τους τρεις χώρους του ναού περιείχε έναν βωμό ή μια εστία, η χρήση των οποίων είχε ως αποτέλεσμα την συσσώρευση στρωμάτων τέφρας, πλούσιων σε απανθρακωμένα οστά. Σε αυτούς τους χώρους πρέπει να καίγονταν τμήματα των θυσιαζόμενων ζώων που προσφέρονταν στους θεούς. Παραμένει να διευκρινιστεί πως ο καπνός από αυτές τις θυσίες διέφυγε από το κτίριο.

Σε κάθε περίπτωση, τα ευρήματα από το εσωτερικό του ναού μαρτυρούν έντονη τελετουργική δραστηριότητα και δεν μπορούμε παρά να αναρωτηθούμε ποιοι ήταν οι τιμώμενοι αποδέκτες: η Αρτεμη ή η λεγόμενη «Απολλώνια Τριάδα» που αποτελούνταν από

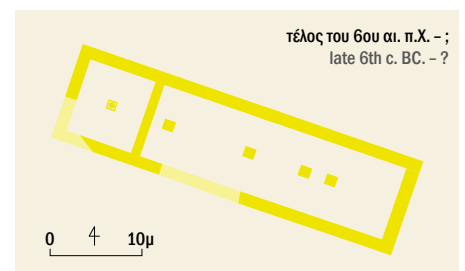
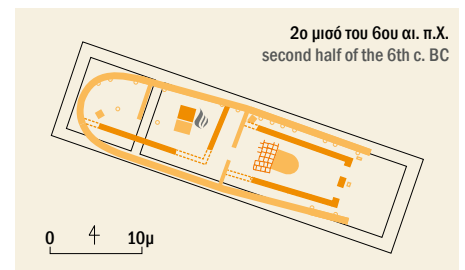
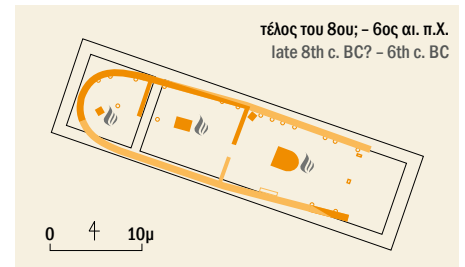
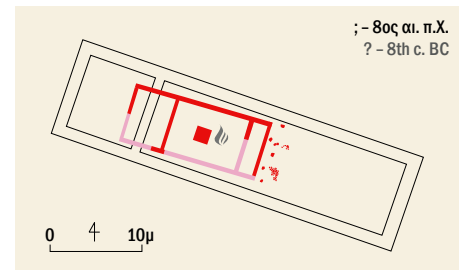
Βωμός — Altar (St200)

Εστίες/βωμοί; — Fireplaces/Altars? (St228/315)

Εστία/βωμός; — Fireplace/Altar? (St377)

Κάτοψη των φάσεων του ναού
Phase plan of the temple

την θεά, τον αδερφό της, Απόλλωνα, και τη μητέρα τους, Διητώ; Ποιες άλλες θεότητες συλλατρεύονταν με τη θεά της Αμαρύνθου;

Ακόμη περισσότερα αναθήματα

Όπως και τα προηγούμενα χρόνια, οι φετινές ανασκαφές έφεραν στο φως μεγάλο αριθμό αναθημάτων: αγγεία, όπλα, κοσμήματα κ.α. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν αρκετά εξωτικά αντικείμενα, μεταξύ των οποίων ένα λεπτοδουλεμένο κεφάλι με αιγυπτιακά χαρακτηριστικά φτιαγμένο από ελεφαντόδοντο. Αγνωριστο όταν ξεπρόβαλε από το έδαφος, έχει πλέον αποκατασταθεί σχολαστικά, αναδεικνύοντας την ποιότητα της κατασκευής του.

Η μακρά ιστορία του ιερού

Οι ανακαλύψεις που έγιναν το 2023 επιβεβαιώνουν την ακολουθία των γεγονότων

που έχει ήδη προταθεί για την Αρχαϊκή περίοδο. Ο εκατόμπεδος ναός, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε για περίπου ενάμιση αιώνα, καταστράφηκε εν μέρει από πυρκαγιά στο δεύτερο μισό του 6ου αιώνα π.Χ. Μετά την πρόχειρη ανακατασκευή του με τοίχους από ωμές πλίνθους, αντικαταστάθηκε από ένα νέο κτίριο στα τέλη του αιώνα.

Σταδιακά, οι παλαιότερες περιόδους έρχονται επίσης στο φως. Κάτω από τον πρώτο αρχαϊκό ναό έχει ανασκαφεί ένα κτίριο ίδιου προσανατολισμού. Στην παρούσα κατάσταση της ανασκαφής, φαίνεται να αποτελείται από τρία δωμάτια, αλλά θα μπορούσε να επεκτείνεται και προς τα δυτικά. Το κτίριο χρονολογείται το αργότερο στον 8ο αιώνα π.Χ. (Γεωμετρική περίοδος) και η χρήση του μένει να προσδιοριστεί. Υπάρχουν πολλά επιχειρήματα που συνηγορούν υπέρ της θρησκευτι-

κής του λειτουργίας: η θέση του κτιρίου κάτω από τον αρχαϊκό ναό, ένας λιθωσώδης κοντά στην ανατολική του πρόσοψη, ο οποίος θα μπορούσε να αποτελεί βωμό προγενέστερο εκείνου της Αρχαϊκής περιόδου, καθώς και χάλκινα ειδώλια ζώων που βρέθηκαν σε κοντινή απόσταση. Ωστόσο, απαιτείται προσοχή όσον αφορά την ερμηνεία: για αυτές τις πρώιμες περιόδους, δεν είναι εύκολο να γίνει διάκριση μεταξύ ενός ναού με τη στενή έννοια του όρου και μιας κατοικίας γύρω από την οποία λάμβαναν χώρα θρησκευτικές τελετουργίες. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να εξεταστεί η σχέση μεταξύ αυτού του κτιρίου και των άλλων μικρότερων της ίδιας εποχής που έχουν ανακαλυφθεί ανατολικότερα. Οι πρόποδες του λόφου των Παλαιοεκκλησιών φαίνεται ότι είχαν κτίσματα ήδη από τη Γεωμετρική περίοδο.

Κεφαλή από ελεφαντόδοντο
Ivory head

Χάλκινοι ταύροι και κριάρια (9ος-8ος αι. π.Χ.)
Bronze bulls and rams (9th-8th c. BC)

Πήλινο ειδώλιο ταύρου (Μυκηναϊκή περίοδος) — Terracotta bull figurine (Mycenaean period)

Ταφικά κτερίσματα (17ος-16ος αι. π.Χ.)
Funerary offerings (17th-16th c. BC)

Προϊστορική Αμάρυνθος

Οι εργασίες στις πλαγιές του λόφου μας επέτρεψαν να ανατρέξουμε πολύ πιο πίσω στην ιστορία του χώρου. Οι ανασκαφές του 2023 επιβεβαίωσαν την ύπαρξη επιβλητικών τοίχων που χρονολογούνται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (3η χιλιετία π.Χ.). Αναμφίβολα αποτελούσαν μέρος ενός οχυρωματικού συστήματος, παρόμοιο με εκείνα άλλων νησιών που βρίσκονται σε αυτό το τμήμα του Αιγαίου, όπως η Σκύρος και η Σύρος, και τα οποία προστάτευαν σημαντικούς οικισμούς. Τμήματα αυτών των τοίχων ήταν ακόμη ορατά όταν χτίστηκε το ιερό, και πιθανώς προσέδιδαν στον τόπο μια αίσθηση αρχαιότητας, συμβάλλοντας στο κύρος του.

Στο λόφο, τα κατάλοιπα μεταγενέστερων περιόδων έχουν σχεδόν εξ ολοκλήρου εξαφανιστεί λόγω της διάβρωσης του εδάφους, με εξαίρεση έναν τάφο της αρχής της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (17ος-16ος αι. π.Χ.), στον οποίο βρέθηκαν αρκετοί σκελετοί και δύο μικρά αγγεία. Ωστόσο, ευρήματα αυτής της περιόδου απαντώνται συχνά στην πεδι-

άδα, ακόμη και στην περιοχή του αρχαϊκού ναού, όπου οι ανασκαφείς έφεραν στο φως μια πήλινη κεφαλή ταύρου, τμήμα ενός μεγάλου τροχίλατου ειδωλίου. Το αντικείμενο αυτό αποτελεί ένδειξη λατρευτικών δραστηριοτήτων στο χώρο ήδη από τη Μυκηναϊκή περίοδο.

Μελλοντικές προοπτικές

Το 2024, οι εργασίες πεδίου θα περιοριστούν στον έλεγχο και την επαλήθευση δεδομένων, ώστε να δοθεί έμφαση στην μελέτη των ευρημάτων. Όσον αφορά το ίδιο το Αρτεμίσιο, βρισκόμαστε πλέον σε θέση να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της καρδιάς του ιερού, με το ναό και τους βωμούς του, σε μια περίοδο που ξεπερνά τους δύο αιώνες, και να εξετάσουμε το ζήτημα των απαρχών της λατρείας. Σε ευρύτερη κλίμακα, η Αμάρυνθος αποτελεί ως σημείο αναφοράς για την εξέταση όλων των θρησκευτικών πρακτικών της Ερέτριας, σε άμεση συσχέτιση με την ανάπτυξη της πόλης. Για να εκτιμηθεί πλήρως η σημασία του ιερού της Αρτέμιδος, θα

πρέπει να συνδράμουν συνδυαστικά τόσο η αρχαιολογία, όσο και η ιστορία και η ιστορία της θρησκείας.

Abstract

The 2023 excavations completed the plan of the temple of Artemis. At least three buildings succeeded each other on this location: the oldest dates back to the 8th c. BC, or even earlier. It was followed by an Archaic hekatompedon, the excavation of which yielded hundreds of precious offerings; the interior spaces also housed several altars. The most recent temple, with only its foundations preserved today, was erected at the end of the 6th c. BC.

Trial trenches on the hill overlooking the sanctuary confirmed the existence of a fortification system dating to the 3rd millennium BC. A tomb dated to the 17th-16th c. BC was also discovered, containing several skeletons and two small vases.

Αμάρυνθος

Οργάνωση της ανασκαφής (19.06–04.08)

Διεύθυνση: S. Fachard, A. Σίμωσι
Επιστημονικοί Υπεύθυνοι: T. Krapf,
S. Verdan, T. Theurillat

Υπεύθυνοι στο πεδίο: T. Saggini, T. Krapf,
O. Κυριαζή

Βοηθός Υπευθύνων στο πεδίο: J. André

Διαχείριση αρχ. ευρ.: X. Παγώνη, J. Yaw

Συντήρηση: X. Γιαννουλόπουλος,
Γ. Κονσουλίδη, Ν. Θεοχάρους, Μ. Βλατά,
Ε. Μπαντούνα, Φ. Κωμοδρόμου,
Α. Γιαννικοπούλου, Ε. Τζαβέλα

Υπεύθυνοι τομών: N. Lüthi (Παν/μιο Βασιλείας),
N. Nicole (Παν/μιο Γενεύης), Th. Roux (Παν/μιο
Fribourg), F. Virgillo, N. Favre (Παν/μιο Λωζάννης),
M. Hegi, S. Pedrazzini (Παν/μιο Ζυρίχης),
A. Blondelle, B. Vidal (Παν/μιο Poitiers)

Συμμετέχοντες: A. Chèvre, S. Sottas (Παν/μιο
Fribourg), S. Laterza, N. Osello (Παν/μιο Γενεύης),
C. Amaya, M. Aubert, M. Fasel, A. Fritz, C. Palthey,
Q. Zermatten (Παν/μιο Λωζάννης), L. Aebly Noa,
S. Poirier (Παν/μιο Neuchâtel), I. Gonzalez Diaz
(HES ARC), N. Liewen, C. Wuarchoz (ZHdK),
M. Passal-Cossé (Παν/μιο Poitiers), M. De Dianous
(Παν/μιο Sorbonne), M. D'Onofrio (Παν/μιο Πίζας),

F. Nitti (Παν/μιο Salerno), I. Μακρής, Σ. Χ. Χρήστου
(Παν/μιο Ιωαννίνων)

Επιστημονικοί συνεργάτες: D. Knoepfler (Παν/μιο
Neuchâtel), D. Ackermann (Παν/μιο Poitiers),
P. Maillard (Παν/μιο Φριμπούργκ), Τ. Καρκάνας,
Δ. Ρούσσος (ASCSA, Wiener Lab.), Μ. Ρούμπου
(ΕΚΠΑ, Χαροκόπειο Παν/μιο), Β. Dimova
(ΕΑΣΕ), Ε. Μαργαρίτη (Παν/μιο Κύπρου),
Α. Ηλιάδου (ΕΑΣΕ), Α. Γκοτσίνας (ΕΦΑ Ηλείας),
Τ. Θεοδωροπούλου (CNRS), Ph. Sapirstein
(Παν/μιο Τορόντο), Ε. Κυριατζή, Ν. Müller
(BSA Fitch Lab)

Επικοινωνία αποτελεσμάτων: Μ.-Ν. Κουτσούκου (ΕΑΣΕ)

Επιφανειακή έρευνα μεταξύ Ερέτριας και Αμαρύνθου 2023

Sylvian Fachard – Αγγελική Σίμωσι – Chloé Chezeaux

Η τρίτη εκστρατεία του προγράμματος επιφανειακής έρευνας μεταξύ Ερέτριας και Αμαρύνθου (EASP) συμπλήρωσε την αρχαιολογική εξερεύνηση της περιοχής, δηλαδή της Ερετριακής πεδιάδας και της κοιλάδας του Σαρανταπόταμου. Από το 2021, έχουν ερευνηθεί συστηματικά και μεθοδικά 21 χλμ², αποκαλύπτοντας 189 αρχαιολογικές διαμορφώσεις όλων των περιόδων και καταγράφοντας πάνω από 107.000 όστρακα κεραμικής, τμήματα κεραμίδων, καθώς και 186 θραύσματα λίθινων εργαλείων (από οψιανό και πυριτόλιθο). Όσον αφορά τη γεωγραφική της κάλυψη, την ποικιλομορφία των μεθόδων και τους τεχνικούς πόρους που επενδύθηκαν, η EASP έχει ήδη καθιερωθεί ως ένα από τα πιο φιλόδοξα προγράμματα επιφανειακής έρευνας της τελευταίας δεκαετίας στην Ελλάδα.

Μέθοδοι, τεχνικές και ερμηνεία αποτελεσμάτων

Από τη δεκαετία του 1980, η επιφανειακή έρευνα έχει σταδιακά υιοθετηθεί ως η κύρια ερευνητική μέθοδος για τη μελέτη των αρχαίων αγροτικών τοπίων. Η λεγόμενη «εντατική» μέθοδος επιφανειακής έρευνας συνίσταται σε βάδισμα των ομάδων σε ευθείες γραμμές πλάτους 2 μέτρων, απόστασης 10μ. μεταξύ τους, και στη συστηματική καταμέτρηση όλων των οστράκων και θραυσμάτων κεραμίδων που είναι ορατά στην επιφάνεια. Η περιοχή μελέτης χωρίζεται σε μονάδες έρευνας, οι οποίες χαράσσονται στο πεδίο με τη χρήση GPS, και στη συνέχεια ερευνώνται συστηματικά από ομάδες 6-8 ερευνητών, προτού εισαχθούν σε ένα Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών (Σ.Γ.Π.). Ταυτόχρονα, διεξάγεται η λεγόμενη «εκτεταμένη» επιφανειακή έρευνα στα πιο δύσβατα εδάφη όπου η παράλληλη βάδιση είναι αδύνατη (όπως ορεινές πλαγιές, κορυφογραμμές και περιοχές με θαμνώδη βλάστηση), η οποία καθοδηγείται από τηλεπισκόπηση μέσω LiDAR. Οι μετρήσεις και από τους δύο τύπους ερευνών καταγράφονται σε μια βάση δεδομένων και

Ομάδα της επιφανειακής έρευνας κατά τη διάρκεια των εργασιών — Survey team at work

προβάλλονται σε ένα Σ.Γ.Π., το οποίο στη συνέχεια χρησιμοποιείται για τη χαρτογράφηση της πυκνότητας των επιφανειακών ευρημάτων σε κάθε μονάδα έρευνας, αποκαλύπτοντας την αρχαιολογική δυναμική της ανθρώπινης κατοίκησης σε βάθος χρόνου.

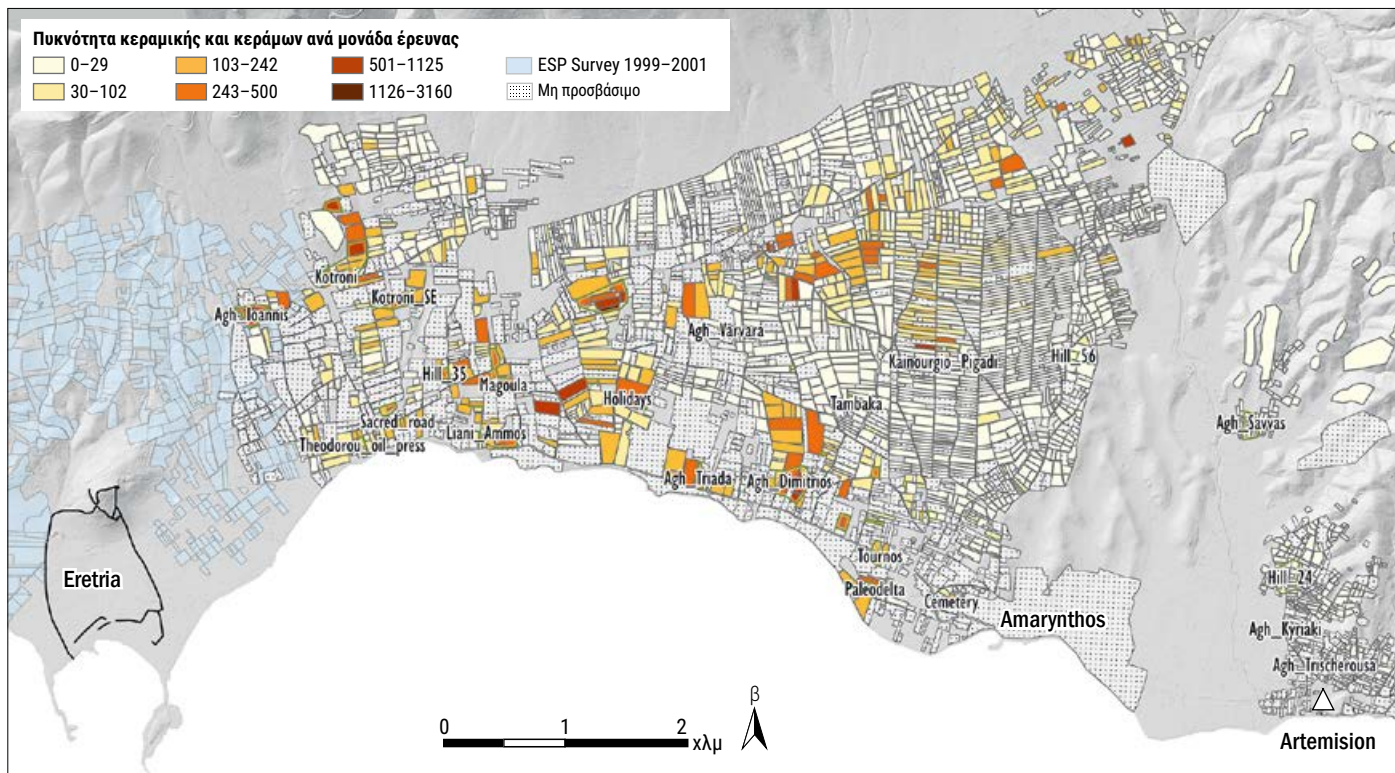
Αποτελέσματα εκστρατείας 2023

Οι στόχοι της εκστρατείας του 2023 ήταν η κάλυψη του ανώτερου τμήματος της Ερετριακής πεδιάδας, η σύνδεσή του με την κοιλάδα του Σαρανταπόταμου, και η συνέχιση των εκτεταμένων ερευνών στις πλαγιές του όρους Σερβούνι.

Το βόρειο τμήμα της πεδιάδας της Ερέτριας σηματοδοτείται από τον άξονα επικοινωνίας Ερέτρια-Κοτρώνι-Γυμνό, ο οποίος συνδέει την Ερέτρια με το ανώτερο μέρος της κοιλάδας της Αμαρύνθου και το πέρασμα του Σερβουνίου. Η διαδρομή αυτή ακολουθεί την «χειμερινή οδό της Κύμης», που καταγράφεται από τους Γάλλους χαρτογράφους στον χάρτη του 1835, κατά τη διάρκεια της «Εκστρατείας του Μοριά», οι ρίζες της οποί-

Ερειπωμένο παρεκκλήσι των Αγίων Ασωμάτων
Ruined chapel of Aghioi Asomatoi

Χάρτης επιφανειακών ερευνών 2021-2023 — Survey map 2021-2023

ας πιθανότατα ανάγονται στην αρχαιότητα, όπως μαρτυρεί το δίκτυο των θέσεων που την συνθέτουν.

Εκτός από τις αρχαίες θέσεις Κοτρών και Άγιος Ραφαήλ, οι οποίες τεκμηριώθηκαν το 2021-2022, εντοπίστηκε κατά μήκος αυτού του άξονα ένας άγνωστος βυζαντινός οικισμός στην θέση των Αγίων Ασωμάτων. Η θέση περιλαμβάνει ένα ερειπωμένο παρεκκλήσι, στην κατασκευή του οποίου, πιθανότατα κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, χρησιμοποιήθηκαν αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη. Αυτή η προνομιακή θέση, η οποία βρίσκεται σε ένα μικρό ύψωμα, επωφελείται από πολλές πηγές και γεωργική γη πιο εύφορη από τον μέσο όρο της περιφέρειας. Τα πρώτα ανθρώπινα ίχνη στην περιοχή χρονολογούνται στους Προϊστορικούς χρόνους και στη συνέχεια στην Κλασική, την Ελληνιστική και την Ρωμαϊκή εποχή.

Στα ανατολικά αυτής της περιοχής, ο προαναφερθείς άξονας επικοινωνίας συνεχίζεται προς το αγροτικό χωριό του Γυμνού. Κατά μήκος αυτής της διαδρομής και στα νότια του χωριού, το οποίο θα μπορούσε να ταυτίζεται με τον αρχαίο δήμο του Βουδείου, βρέθηκαν αρκετές αγροικίες, ενδείξεις για την ύπαρξη μιας νεκρόπολης, λατομεία και ένας πιθανός ληνός.

Αν και είναι ακόμη πολύ νωρίς για την εξαγωγή συμπερασμάτων, παρατηρείται μια

τάση στο ανώτερο τμήμα της Ερετριακής πεδιάδας, η οποία χαρακτηρίζεται από πιο ανώμαλο έδαφος και λιγότερο εύφορη γη σε σχέση με το κατώτερο τμήμα: οι περιοχές με τη μεγαλύτερη πυκνότητα κεραμικής είναι πιο οριοθετημένες και διαχωρίζονται μεταξύ τους από αυτές με μικρότερη πυκνότητα, γεγονός που καθιστά ευκολότερο τον εντοπισμό δραστηριότητας και αρχαίων οικισμών. Επιπλέον, η περιοχή αυτή φαίνε-

ται λιγότερο πυκνοκατοικημένη από ό,τι η παράκτια ζώνη, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν χρησιμοποιήθηκε για γεωργικούς σκοπούς, όπως μαρτυρά η επικράτηση της ελαιοκαλλιέργειας μέχρι και σήμερα.

Στον βορειοανατολικό τομέα της περιοχής μελέτης, περαιτέρω εκτεταμένες έρευνες βόρεια της Άνω Βάθειας και στις πλαγιές του Σερβουνίου αποκάλυψαν μια ερειπωμένη βυζαντινή εκκλησία στη Μεταμόρ-

Ερειπωμένο βυζαντινό παρεκκλήσι, Άνω Μαμουλά — Ruined byzantine chapel, Ano Mamoula

Άποψη της περιοχής μελέτης από τα υψώματα του Σερβουνίου — View of the study area from the heights of Mt. Servouni

φωση, καθώς και έναν κυκλικό πύργο της ίδιας περιόδου. Έχουμε επίσης τεκμηριώσει δύο σημαντικούς βυζαντινούς οικισμούς στα υψώματα, με πέτρινες κρήνες και αναλημματικούς τοίχους που στηρίζουν ελαιόδεντρα (κάποια από τα οποία είναι αιωνόβια), συγκεντρωμένους γύρω από τις βυζαντινές εκκλησίες του Αγίου Γεωργίου και της Θεοτόκου. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν ότι η περιοχή καλλιεργούνταν εντατικά κατά τους Βυζαντινούς και Μεσαιωνικούς χρόνους, πιθανώς με την υποστήριξη της μονής του Αγίου Νικολάου, της οποίας τα διάσπαρτα παρεκκλήσια στο βουνό αποτελούν ένδειξη του ελέγχου της στην περιοχή.

Άγιος Γεώργιος — Aghios Georghios

Περιβάλλον και αγροτική οικονομία

Στα αρχαιολογικά αυτά δεδομένα προστίθενται σημαντικές γεωγραφικές και περιβαλλοντικές πληροφορίες, χάρη στη μελέτη της λεκάνης απορροής του Σαρανταπόταμου από τον Tibor Talas, διδακτορικό φοιτητή γεωεπιστημών στο Πανεπιστήμιο της Λω-

ζάνης. Η συμβολή των γεωεπιστημών θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε καλύτερα τη δυναμική της διάβρωσης και της προσχωμάτωσης, τη συσχέτισή τους με τις πυκνότητες της επιφανειακής κεραμικής, και τον προσδιορισμό των περιοχών που ήταν καταλληλότερες για την κατοικία και τη γεωργία μακροπρόθεσμα.

Τέλος, χάρη στις επαφές που έχουμε δημιουργήσει με τους παλιούς κατοίκους του χωριού και τους λίγους βοσκούς που ζουν ακόμη στην περιοχή, διεξάγουμε μια μελέτη που εστιάζει στις γεωργικές και κτηνοτροφικές πρακτικές, η οποία θα επιτρέψει την καλύτερη κατανόηση του οικονομικού δυναμικού της περιοχής, καθώς και των περιορισμών που συνεπάγεται η μακροπρόθεσμη εκμετάλλευσή της.

Προοπτικές

Αυτό που πριν από λίγα χρόνια έμοιαζε αρχαιολογική ουτοπία, θα μπορέσει πλέον να επιτευχθεί μέσα στα επόμενα 2-3 χρόνια, με σχεδόν πλήρη κάλυψη της περιοχής μελέτης, η οποία εκτείνεται από την πεδιάδα της Ερέτριας μέχρι τη λεκάνη του Σαρανταπόταμου, μεταξύ της Μαλακόντας, των πρόποδων του Ολύμπου και των κορυφογραμμών του Σερβουνίου.

Μια προκαταρκτική αναφορά υπό τη μορφή επιστημονικού άρθρου βρίσκεται υπό προετοιμασία, ενώ η μελέτη του συνόλου των δεδομένων που έχει συλλέξει η ΕΑΣΕ γύρω από την Ερέτρια και την Αμάρυνθο από το 1999 αποτελεί αντικείμενο διδακτορικής διατριβής της Chloé Chezeaux (Παν/μιο της Λωζάνης). Μέσω των ανασκαφών και των επιφανειακών ερευνών στην Ερέτρια και την Αμάρυνθο, η χώρα της Ερέτριας θα αναδειχθεί ως μια από τις καλύτερα τεκμηριωμένες και μελετημένες περιοχές του ελληνικού κόσμου.

Οργάνωση της επιφανειακής έρευνας

Ημερομηνία: 07.08–01.09.2023

Διεύθυνση: S. Fachard, A. Σίμωσι

Υπεύθυνοι στο πεδίο:

C. Chezeaux, O. Κυριαζή

Γεωμορφολογία: T. Talas

Κατόψεις και τοπογραφικές αποτυπώσεις: J. André

Ευρήματα: T. Saggini

Συμμετέχοντες: L. Apostol, L. Monney (Παν/μιο Fribourg), C. Breitenstein, S. Bremke (Παν/μιο Neuchâtel), M. Bochatay (Παν/μιο Γενεύης), I. Matheson (Παν/μιο Ζυρίχης), J. M. Wenger (Παν/μιο Βασιλείας), Π. Αναστασία (ΕΚΠΑ), A. Baiardi, J. Da Rocha Baptista, J. Fleischmann, M.-H. Hassab Alla, A. Mochamps, C. Pacheco Martins, E. Renninger, Th. Voumard (Παν/μιο Λωζάνης), L. Fuentes Vélez (Παν/μιο Τορίνο), J. Millar Tully (Παν/μιο Texas)

Abstract

At the end of the third survey campaign in the region between Eretria and Amarnthos, 21 sq. km were systematically and methodically prospected, uncovering 189 structures dating from all periods. Of particular note is the density of occupation during Byzantine times on the slopes of Mt. Servouni and along the ancient road linking Kotroni to Gymno. A dozen isolated farms of the Classical and Hellenistic periods have also been identified. Geomorphological analyses aim to better understand the dynamics of erosion and alluviation and their impact on settlements, as well as on agricultural and pastoral practices in Antiquity.

Επιφανειακή έρευνα
Ερετριάδας

Αίγινα, Ελλάνιον Όρος

Στέλλα Χρυσουλάκη – Tobias Kraf – Λεωνίδας Βοκοτόπουλος – Σοφία Μιχαλοπούλου – Jérôme André

Από το 2021, μια ομάδα Ελβετών και Ελλήνων αρχαιολόγων μελετά τα κατάλοιπα που εντοπίζονται στην κορυφή του Ελλανίου Όρους, του υψηλότερου βουνού της Αίγινας. Εκεί όπου σήμερα στέκεται ένα ξωκκλήσι με θέα στον Σαρωνικό, υπήρχε κάποτε ένα ιερό αφιερωμένο στο Δία. Η παρουσία όμως οχυρωματικού περιβάλλοντος και κατοικιών δείχνει ότι το ύψωμα αυτό χρησιμοποιούταν και ως καταφύγιο σε εποχές ανασφάλειας. Όπως έδειξαν οι νέες έρευνες, τα παλαιότερα αρχαιολογικά κατάλοιπα χρονολογούνται στη Μέση Εποχή του Χαλκού, δηλαδή στο πρώτο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ.

Το ερευνητικό πρόγραμμα εισήλθε σε μια νέα φάση το 2023 με την εξερεύνηση μιας περιοχής με αδιατάρακτες αποθέσεις και καλά διατηρημένες κατασκευές που χρονολογούνται στους Μυκηναϊκούς χρόνους (δεύτερο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ.). Τα ευρήματα αυτά της Ύστερης Εποχής του Χαλκού παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον, όχι μόνο για την κατανόηση της χρήσης της ίδιας της κορυφής του Ελλανίου Όρους, όπου υπάρχουν ενδείξεις λατρευτικής δραστηριότητας και κυκλώπειο τείχος, αλλά και για το νησί της Αίγινας γενικότερα, δεδομένου ότι πολλά ερωτήματα σχετικά με την κατανομή των

Ανασκαφή στην κορυφή του Ελλανίου Όρους — Excavation on the summit of Hellanion Oros

εγκαταστάσεων και τη γεωπολιτική σημασία της νήσου παραμένουν ως τώρα αναπάντητα.

Τριποδικές χύτρες και αποθηκευτικά αγγεία

Φέτος, οι ανασκαφικές εργασίες επικεντρώθηκαν στην περιοχή βόρεια του ξωκκλησιού, όπου είχαν εντοπιστεί ένας ογκώδης μυκηναϊκό τοίχος και στρώμα καταστροφής με ακέραια αγγεία εντός μιας δοκιμαστικής τομής. Οι εργασίες αποκάλυψαν έναν χώρο διαστάσεων περίπου 4,5 μ. επί 3 μ., που οριοθετείται από τρεις τοίχους και μεγάλο βράχο. Κατά τη στιγμή της καταστροφής του κτιρίου, υπήρχαν στο εσωτερικό του τουλάχιστον τριάντα αγγεία – κυρίως μεγάλα αποθηκευτικά και μαγειρικά σκεύη. Τα περισσότερα από τα τελευταία ήταν τριποδικά, υπήρχαν όμως και άλλα με επίπεδο πυθμένα, όπως και χαμηλά λεκανόσχημα σκεύη με προχολή. Λιγότερα είναι τα αγγεία πόσης και οι αμφορίσκοι, ενώ βρέθηκαν και δύο αλάβαστρα. Εκτός αυτών, εντοπίστηκαν επίσης σφοντύλια, μία λίθινη λεκάνη και διάφορα άλλα αντικείμενα. Ο χαρακτήρας αυτού του συνόλου θα μπορούσε να προσδιοριστεί μόνο αφότου συντηρηθούν όλα τα αγγεία. Επί του παρόντος, φαίνεται να κυριαρχούν τα μαγειρικά σκεύη. Ενώ ορισμένα αγγεία ομοιάζουν με εκείνα του τέλους της Μυκηναϊκής ανακτορικής περιόδου (Υστεροελλαδική ΙΙΒ2), άλλα παραπέμπουν στην αμέσως επόμενη περίοδο (Υστεροελλαδική ΙΙΙ). Η περίοδος αυτή είναι σημαντική επειδή αποτελεί ακριβώς τη μεταβατική φάση της παρακμής του Μυκηναϊκού πολιτισμού. Ο πολιτικός ρόλος της Αίγινας δεν είναι γνωστός, παραμένει δηλαδή ασαφές εάν υπαγόταν σε ένα από τα μεγάλα κέντρα. Ένα κλίμα ανασφάλειας μοιάζει πάντως να επικρατούσε και εδώ κατά τη μεταβατική αυτή φάση, ωθώντας ορισμένους κατοίκους να εγκατασταθούν σε δυσπρόσιτα σημεία – εν προκειμένω, στην κορυφή του Ελληνίου Όρους, που τους ήταν ήδη γνωστή λόγω της ύπαρξης εκεί του ιερού.

Μυκηναϊκό κτίριο στα βόρεια του ξωκκλησιού — Mycenaean building to the north of the chapel

Αγγεία από το μυκηναϊκό κτίριο: αλάβαστρο, σκύφος, τριποδική χύτρα
Vessels from the Mycenaean building: alabastron, deep bowl, tripod cooking pot

Αγγεία Μυκηναϊκής περιόδου που αποκαλύφθηκαν το 2023 στη νοτιοδυτική γωνία του κτιρίου: αριστερά, δύο τριποδικές χύτρες, δεξιά, ένα μαγειρικό αγγείο με επίπεδο πυθμένα και, στο βάθος, ένα μεγάλο αποθηκευτικό αγγείο. Περισσότερα αγγεία βρέθηκαν κάτω και γύρω από αυτά

Vessels of the Mycenaean period discovered in 2023 in the southwest corner of the building: on the left, two tripod cooking pots; on the right, a flat-bottomed cooking pot; in the background, a large storage vessel. Further vases were found under and around them

Η αιτία καταστροφής του κτιρίου παραμένει άγνωστη. Σε κάθε περίπτωση, η κατάρρευση των τοίχων προς το εσωτερικό του σφράγισε τα αντικείμενα που βρίσκονταν επί του δαπέδου, συμβάλλοντας έτσι στην καλή διατήρηση του σημαντικού αυτού συνόλου.

Μέση Εποχή του Χαλκού

Από το 2021 πραγματοποιείται επίσης ανασκαφή στην ανωφέρεια του προαναφερθέντος κτιρίου. Στο σημείο αυτό, ένα μυκηναϊκό στρώμα με έντονα ίχνη καύσης είχε ήδη εντοπιστεί πριν από το 2023. Οι εργασίες συνεχίστηκαν τώρα σε μεγαλύτερο βάθος, αποκαλύπτοντας όστρακα της Μέσης Εποχής του Χαλκού σε ένα αργιλώδες στρώμα. Αυτά, μαζί με άλλα όστρακα που προέρχονται από μία από τις δοκιμαστικές τομές στα νότια της εκκλησίας και άλλα επιφανειακά ευρήματα, παρέχουν σαφείς ενδείξεις ανθρώπινης δραστηριότητας στο Ελλάνιον Όρος πριν από τους Μυκηναϊκούς χρόνους, κατά τη διάρκεια της μέγιστης ακμής του λιμενικού οικισμού της Κολώνας.

Η αρχαία λατρεία του Δία

Κατά τη διάρκεια της 1ης χιλιετίας π.Χ. ο Ζεύς λατρευόταν στην κορυφή του Όρους, όπως και στο ιερό χαμηλότερα στην πλαγιά, το οποίο διερευνήθηκε κατά το παρελθόν από το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο. Η περιοχή στα βόρεια του ξεκκλησιού – το οποίο κτίστηκε πάνω στα θεμέλια πιθανού μικρού ναού του Διός – χρησιμοποιήθηκε για την απόθεση των απορριμμάτων από τις θυσίες,

έχοντας ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός μελανού στρώματος, που περιέχει πλήθος μικρών θραυσμάτων καμένων οστών ζώων. Στην περιοχή εντοπίζεται επίσης κεραμική που χρονολογείται από τη Γεωμετρική έως και τη Ρωμαϊκή εποχή. Ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι μια ομάδα οστράκων ρωμαϊκών λύχνων, σε ένα από τα οποία εικονίζεται Ερωτιδέας που παίζει διπλό αυλό. Οι πήλινοι λύχνοι αποτελούν άραγε ένδειξη νυχτερινών τελετουργιών; Θραύσματα κορινθιακών κεράμων παρέχουν ενδείξεις για την ύπαρξη ενός κτιρίου στην κορυφή, ίσως ενός μικρού ναού.

Η ένταξη του Ελλανίου Όρους στο ευρύτερο περιβάλλον του

Παράλληλα με τις ανασκαφές που διήρκησαν τέσσερις εβδομάδες, η συστηματική εξερεύνηση γύρω από το βουνό συνεχίστηκε και το 2023, με τη μορφή εντατικής επιφανειακής έρευνας. Οι εργασίες επικεντρώθηκαν στην περιοχή βορειοδυτικά του Ελλανίου Όρους, ιδιαίτερα σε μια μικρή πεδιάδα με αιωνόβια ελαιόδεντρα. Κεραμική που χρονολογείται σε πολλές διαφορετικές περιόδους, μια συγκέντρωση από λεπίδες και απορρίμματα οφισανού, αναλημματικοί τοίχοι, καλύβες, μαντριά, ένα λατομείο και άλλα κατάλοιπα μαρτυρούν την άλλοτε εντατική εκμετάλλευση της περιοχής αυτής, η οποία σήμερα χρησιμοποιείται μόνο ως βοσκοτόπος. Επιπλέον, κοντά στο λατομείο και στο μονοπάτι που οδηγεί στην κορυφή του βουνού ανακαλύφθηκαν

Μετάλλιο λύχνου με απεικόνιση Ερωτιδέα που παίζει διπλό αυλό – Terracotta disc of an oil lamp depicting Eros playing the double flute

δύο επιγραφές σε ογκόλιθους. Ωστόσο, λόγω της πλήρους κάλυψής τους από λειχήνες η ανάγνωση και χρονολογήσή τους είναι δυσχερής. Η χαρτογράφηση όλων των κατασκευών και η εντατική έρευνα θα συνεχιστούν τα επόμενα χρόνια.

Abstract

The five-year programme on Hellanion Oros on the island of Aegina features two main research axes: the excavation on the summit, and the archaeological survey of the surrounding area – that is, of the southern tip of the island. During this third campaign, the work of the Greek-Swiss team focused on the excavation of a destruction layer, which brought to light 30 complete vases of the Mycenaean period. Nearly four millennia of human activity have been documented on the summit of this mountain, which served as a place of worship (sanctuary of Zeus) and as a habitation.

Αίγινα Ελλάνιον Όρος

Αίγινα, Ελλάνιον Όρος, 2023

Το ερευνητικό πρόγραμμα είναι μια συνεργασία μεταξύ της ΕΑΣΕ και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, υπό τη διεύθυνση των Σ. Χρυσουλάκη και Τ. Κραφ. Στην ερευνητική ομάδα συμμετέχουν οι Λ. Βοκοτόπουλος, Σ. Μιχαλοπούλου και J. André, ενώ στο επιστημονικό έργο μετέχει επίσης ο F. de Rolignac. Το 2023, οι ακόλουθοι φοιτητές και φοιτήτριες εργάστηκαν στο έργο: J. Da Rocha Baptista, N. Κεσίδου, Α. Κοτζαμπουρούνη, I. Kut-lešovskí, L. Madson, C. Pacheco Martins, Γ. Πλάκας, E. Quintela Mimmet, K. Regnier και Χ. Σπυρέλλη. Τους ευχαριστούμε όλους θερμά. Ο Α. Γκοτσίνας συνέχισε την μελέτη των οστών των ζώων με την βοήθεια της συντηρήτριας Κ. Αναγνωστοπούλου-Σταματοπούλου. Είμαστε ευγνώμονες στο Ίδρυμα της ΕΑΣΕ για την οικονομική του στήριξη.

Αντικύθηρα, οι έρευνες το 2023

Αγγελική Σίμωνι – Lorenz E. Baumer

Από την ανακάλυψή του στις αρχές του 20ού αιώνα, το ναυάγιο των Αντικυθήρων έχει φέρεται στο φως πολυάριθμα χάλκινα και μαρμάρινα γλυπτά, καθώς και άλλα πολύτιμα αντικείμενα, συμπεριλαμβανομένου του περίφημου «Μηχανισμού των Αντικυθήρων». Η περιοχή αποτελεί πλέον το αντικείμενο ενός νέου ερευνητικού προγράμματος μιας διεθνούς ομάδας, με στόχο να διευκρινιστεί από πού ερχόταν το πλοίο και και πως εξελίχθηκε το ναυάγιο.

Μέγιστα αποτελέσματα σε περιορισμένη επιφάνεια ανασκαφής

Οι ανασκαφές του 2022 επέτρεψαν την ανακάλυψη, κάτω από μια ομάδα φυσικών ογκόλιθων, δύο μεγάλων θραυσμάτων μαρμάρινων γλυπτών, τα οποία επί του παρόντος συντηρούνται. Στην περιοχή αυτή επικεντρώθηκαν και οι εργασίες του 2023. Η ανασκαφή προχώρησε μέχρι τον φυσικό βράχο με στόχο την κατανόηση της στρωματογραφίας του αρχαιολογικού χώρου και της διαδικασίας σχηματισμού του, κυρίως χάρη στη χρήση μικρο-γεωαρχαιολογικών εργαστηριακών μεθόδων.

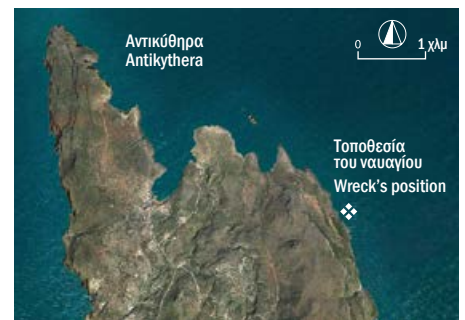
Από τις ανασκαφές προέκυψε πλούσιο αρχαιολογικό υλικό, όπως αρκετά τμήματα μαρμάρινων γλυπτών, συμπεριλαμβανομέ-

νων ενός αυτιού ζώου και ενός περίτεχνου τμήματος κόμης σε άριστη κατάσταση διατήρησης, χάλκινων ήλων και τμημάτων της μολύβδινης επένδυσης του κύτους του πλοίου. Εντοπίστηκαν επίσης ανθρώπινα οστά. Ένα μεταφερόμενο εργαστήριο χρησιμοποιήθηκε για επιτόπιες αναλύσεις ιζημάτων και μακροσκοπικών καταλοίπων, όπως παλαιοβότανα (φυτόλιθοι), κολλαγόνο από την επιφάνεια των οστών, καθώς και αποθέσεις ανθρακικού ασβεστίου. Αυτά τα στοιχεία θα επιτρέψουν την απάντηση πολλών ερωτημάτων, όπως η ύπαρξη οργανικών προϊόντων στο φορτίο του πλοίου, η επιλογή των ναυτικών διαδρομών που χρησιμοποιήθηκαν, και η καταγωγή του πληρώματος.

Πλωτό εργαστήριο στο πεδίο — Field laboratory

ρεία Εναλίων Αρχαιοτήτων. Οι γνώσεις μας για το ναυάγιο των Αντικυθήρων έχουν πλέον εμπλουτιστεί με πιο ακριβή δεδομένα από ποτέ, χάρη στις στοχευμένες τεχνικές παρέμβασης σε μια περιορισμένη περιοχή, ακολουθώντας συστηματικά επιστημονικά πρωτόκολλα. Καθώς ορισμένα ερωτήματα απαντήθηκαν, κάποια άλλα επικαιροποιήθηκαν, ενώ αναδύθηκαν νέα, τα οποία ανοίγουν νέες προοπτικές έρευνας.

Το νησί των Αντικυθήρων — Antikythera Island

Abstract

In May-June, a team of Swiss and Greek archaeologists and divers completed the third campaign of underwater research at the site of the shipwreck of Antikythera. The work is part of a five-year research programme (2021-2025) co-directed by the University of Geneva, under the aegis of the ESAG. The systematic underwater excavations benefit from state-of-the-art techniques, such as underwater drones and photogrammetry, and the installation of a scientific field laboratory on site. The research has yielded new information on the site's formation history and elements that will complement our current knowledge on the ship's passengers and cargo.

Τμήματα της μολύβδινης επένδυσης του κύτους του πλοίου — Lead lining of the hull of the ship

Επιπλέον, μια συγκέντρωση κεραμικών η οποία εντοπίστηκε περίπου 200 μέτρα νοτιότερα, τεκμηριώθηκε φωτογραμμετρικά. Με βάση τα δείγματα που περισυλλέχθηκαν, πρόκειται πιθανώς για την θέση ενός δεύτερου ναυαγίου. Η περιοχή αυτή ήταν πράγματι πεδίο έντονης ναυτικής δραστηριότητας, όπως αποδεικνύεται από τα θραύσματα πρωτοβυζαντινών αγγείων που αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή.

Την ολοκλήρωση της ανασκαφικής περιόδου συμπληρώνει η μελέτη αρκετών αντικειμένων από τις παλαιότερες ανασκαφές (1976, 2012-2022), τα οποία φυλάσσονται στην Εφο-

Αντικύθηρα

Το ερευνητικό πρόγραμμα

Το ερευνητικό πρόγραμμα συνδιευθύνεται από την Α. Γ. Σίμωσι, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων, και τον L. E. Baumer, Καθηγητή στο Παν/μιο της Γενεύης. Η έρευνα ωφελείται από τις επιστημονικές συμβουλές του C. Beltrame και από την τεχνονομία τρισδιάστατης απεικόνισης της E. Costa, του Παν/μιου Ca'Foscarì της Βενετίας. Οι υποβρύχιες ανασκαφές εποπτεύονται από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού, ενώ το έργο τελεί υπό την αιγίδα της Α.Ε. της Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας, Κατερίνας Σακελλαροπούλου, και την αρωγή του Δήμου Κυθήρων και Αντικυθήρων. Κύριοι υποστηρικτές του ερευνητικού προγράμματος είναι το Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαριδής, η ελβετική ωρολογοποιία Hublot και το Ίδρυμα Nereus Research. Η Cosmote παρέχει δίκτυα νέας γενιάς και τηλεπικοινωνιακό εξοπλισμό.

Ομάδα και υποδομές

Οι υποβρύχιες ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν μεταξύ 19 Μαΐου και 18 Ιουνίου από μια ομάδα καταδυόμενων αρχαιολόγων και δυτών, συμπεριλαμβανομένου και προσωπικού της Μονάδας Υποβρυχίων Αποστολών (Ομάδα Ειδικών Καταδύσεων) του Λιμενικού Σώματος, υπό τη διεύθυνση του συνεργαζόμενου ερευνητή αρχαιολογίας του Παν/μιου της Γενεύης, Α. Σωτηρίου. Το εργαστήριο αναλύσεων πεδίου λειτουργούσε υπό τη διεύθυνση του I. Ogloblin-Ramirez του Πανεπιστημίου της Χάιφα. Μεταξύ άλλων, ο εξοπλισμός του συμπεριλάμβανε μια εναλλακτική πηγή φωτός (450nm), ένα φασματόμετρο FTIR που παραχωρήθηκε από το Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, καθώς και ένα σύστημα βολταμετρομετρίας του τμήματος έρευνας της Hublot. Η τεκμηρίωση του αρχαιολογικού υλικού ανατέθηκε στην P. Birchler Emery του Παν/μιου της Γενεύης και στον καταδυόμενο αρχαιολόγο Ο. Μανούσο. Τα τρισδιάστατα ψηφιακά μοντέλα και το Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών (GIS) αναπτύχθηκαν από τον T. Rönitz του Παν/μιου της Γενεύης. Η παρακολούθηση των ανασκαφών και η επίτευξη διάφορων περιοχών του χώρου ήταν δυνατές χάρη στα δύο τηλεκατευθυνόμενα υποβρύχια οχήματα (ROVs) που χειρίστηκε η ομάδα Hublot Xplorations.

Προσφορές υφασμάτων στην θεά Άρτεμη

Ένα μικροσκοπικό μοτίβο πλέγματος τράβηξε την προσοχή του ανασκαφέα: ένα κομμάτι υφάσματος! Η ευπάθεια του υλικού αυτού καθιστά ένα τέτοιο εύρημα εξαιρετικό. Μόνο τα νήματα που απανθρακώνονται ή ορυκτοποιούνται κατά την επαφή τους με κάποιο μεταλλικό αντικείμενο επιβιώνουν στο Μεσογειακό κλίμα. Περισσό-

τερα από εκατό τμήματα υφάσματος βρέθηκαν στον αποθέτη προσφορών στο ναό της Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο. Η Bela Dimova (ΕΑΣΣΕ) τα ανέλυσε ένα προς ένα στο μικροσκόπιο, εντοπίζοντας τουλάχιστον πέντε διαφορετικούς τύπους υφασμάτων: για παράδειγμα, ένα υφαντό από πολύχρωμα νήματα, ή άλλα στα οποία τα λινά νήματα είναι στριμμένα σε κατεύθυνση Z (z-twist) ή S (s-twist). Ο τελευταίος τύπος ύφανσης ήταν εξαιρετικά ασυνήθιστος στον Αιγαιακό κόσμο κατά την περίοδο αυτή, πράγμα που υποδηλώνει ότι μάλλον επρόκειτο για ύφασμα που εισήχθη από την Ανατολή. Από τα χρώματα που διατηρήθηκαν, μόνο το πορφυρό έχει ταυτοποιηθεί, ενώ ένα δείγμα θα αναλυθεί σύντομα με τη μέθοδο της χρωματογραφίας για τον προσδιορισμό και

την ποσοτικοποίηση των συστατικών που χρησιμοποιήθηκαν στη βαφή.

Αν και η προσφορά υφασμάτων σε ιερά της Αρτέμιδος μαρτυρείται ήδη καλά από τις επιγραφές, όπως αυτές από τη Βραυρώνια και την Έφεσο, οι πρόσφατες ανακαλύψεις στην Αμάρυνθο θα μας δώσουν πολύτιμες πληροφορίες για τη φύση αυτών των υφασμάτων.

Θραύσμα υφάσματος που σώζεται πάνω σε ασπίδα
Textile fragment preserved on a shield

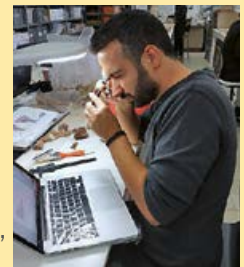

Οστά ζώων: από τη θυσία στο συμπόσιο

Στα στρώματα χώματος αναμεμιγμένου με στάχτη, διακρίνονται κάποια υπόλευκα θραύσματα, τα οποία οι αρχαιολόγοι κοσκινίζουν υπομονετικά. Αυτά τα τμήματα οστών, που μερικές φορές δεν ξεπερνούν σε μέγεθος το κεφάλι μιας καρφίτσας, εμπεριέχουν πληθώρα πληροφοριών. Από ποιο ζώο προέρχονται; Είναι θραύσματα μηριαίων οστών, σπονδύλων ή δοντιών; Έχουν καεί, βραστεί, ή μήπως φαγωθεί από τρωκτικά; Χρειάζεται το εκπαιδευμένο μάτι ενός αρχαιολογού για να αναγνωρίσει αυτά τα εύθραυστα υπολείμματα. Ο Άγγελος Γκοτσίνας (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηλείας) έχει ήδη εξετάσει χιλιάδες οστά από διαφορετικά αρχαιολογικά συμφραζόμενα και θέσεις: απορρίμματα από την αγορά και τα λουτρά στην Ερέτρια, μελέτη της διαχείρισης ζώων σε προϊστορικές και ιστορικές τοποθεσίες, αλλά και πειραματική σφαγή, ενώ πρόσφατα η προσοχή του στράφηκε στη μελέτη της πανίδας του ιερού της Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο.

Πρώτες παρατηρήσεις: το 95% των οστών που ανακαλύφθηκαν στο εσωτερικό του ναού έχει καεί σε τόσο υψηλή θερμοκρασία που μερικές φορές είχε μετατραπεί σε σκόνη. Τα περισσότερα από τα οστά που αναγνωρίστηκαν είναι μακρά οστά (80%), ιδίως μηριαία, που ανή-

Άγγελος Γκοτσίνας,
Αρχαιολογολόγος
Angelos Gkotsinas,
Archaeozoologist

κουν σε αιγοπρόβατα (90%), μοσχάρια και χοίρους, αλλά και σε πιο απροσδόκητα ζώα όπως γαϊδουρία, ελάφια και χελώνες! Τα περισσότερα από αυτά προσφέρονταν ως θυσίες στη θεά: ορισμένα αποτεφρώνονταν στους βωμούς, ενώ τα υπόλοιπα μοιράζονταν μεταξύ της κοινότητας και τρώγονταν επί τόπου στο ιερό.

Από το μεγαλύτερο...: γεωμορφολογία

Σήμερα, τα κατάλοιπα του Αρτεμισίου βρίσκονται δίπλα σε παραθαλάσσιες κατοικίες και περιβόλια. Το τοπίο όμως στο οποίο αναπτύχθηκε το ιερό ήταν εντελώς διαφορετικό. Γυρνώντας πίσω στο 4000 π.Χ., θα συναντούσαμε έναν ρηχό κόλπο, που σταδιακά πληρώθηκε από τα ιζήματα του Σαραντοπόταμου. Η τοπογραφία της περιοχής χαρακτηριζόταν τότε από την ακανόνιστη ροή του ποταμού και την παρουσία ελών.

Η κατανόηση της εξέλιξης της περιοχής στο πέρασμα των αιώνων προϋποθέτει την ανασύσταση του αρχαίου περιβάλλοντος και τον προσδιορισμό των επιπτώσεων του στην ανθρώπινη κατοίκηση. Μετά τις πυρηνοληψίες που πραγματοποιήθηκαν γύρω από το ιερό από τον Matthieu Ghilardi (CNRS), το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε στην λεκάνη απορροής, στις εκ-

...έως το πιο μικρό: μικρομορφολογία

Ενώ οι αρχαιολόγοι στο πεδίο διακρίνουν μόνο μερικά στρώματα στη στρωματογραφία, ο Παναγιώτης Καρκανάς, ο Δημήτρης Ρούσσοσ και η Μυρσίνη Γκούμα εντοπίζουν αρκετές δεκάδες κάτω από το μικροσκόπιο του εργαστηρίου Wiener της Αμερικανικής Σχολής Αθηνών. Από το 2018, επισκέπτονται κάθε καλοκαίρι την ανασκαφή του Αρτεμισίου για να συζητήσουν τα αποτελέσματα των αναλύσεων τους και να πάρουν νέα δείγματα.

Από τις παρειές των τομών, αφαιρούνται μπλοκ ιζηματογενών αποθέσεων, τα οποία καλύπτονται με γύψο. Τα δείγματα στη συνέχεια εμποτίζονται με πολυεστερική ρητίνη και κόβονται σε λεπτές φέτες. Μέσω της μεγέθυνσης 200x του μεγεθυντικού φακού, τα διαδοχικά δάπεδα στο εσωτερικό του ναού είναι πλέον ευδιάκριτα και επισημαίνονται από λεπτά στρώματα λευκού ασβέστη. Ένα λεπτό στρώμα άμμου σφραγίζει το τελευταίο δάπεδο, σηματοδοτώντας μια αλλαγή στην

Tibor Talas, Γεωμορφολόγος
Tibor Talas, Geomorphologist

βολές της οποίας βρίσκεται η Αμάρυνθος. Ο Tibor Talas, γεωμορφολόγος στο Πανεπιστήμιο της Λωζάννης, χρησιμοποιεί διάφορες τεχνικές για να μελετήσει αυτή την περιοχή, την εξέλιξή της και τις αλληλεπιδράσεις της με τα ανθρωπογενή φαινόμενα: Χαρτογράφηση του ανάγλυφου με τηλεσκοπηση μέσω LiDAR, πυρηνοληψίες στα παλαιά δέλτα του ποταμού, χρονολόγηση ιζημάτων με φωταύγεια (OSL), υποβρύχιες έρευνες με ηχοβολιστές, μοντελοποίηση της εξέλιξης του εδάφους και ανασύσταση της αρχαίας χλωρίδας, σε συνεργασία με την παλυνολόγο Κατερίνα Κούλη από το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

ιστορία του κτιρίου. Τι συνέβη λοιπόν εδώ; Υπολείμματα πηλού που ψήθηκαν σε θερμοκρασία άνω των 1.000 βαθμών υποδηλώνουν ότι μέρος της στέγης κάηκε, εκθέτοντας τα δωμάτια του ναού στη βροχή.

Η μικρομορφολογική ανάλυση βοηθά στην αποκρυπτογράφηση τόσο του ανθρώπινου αποτυπώματος, όσο και του περιβάλλοντος. Καθοδηγεί επίσης τη στρατηγική της ανασκαφής. Για παράδειγμα, μετά τις πρώτες έρευνες, οι αρχαιολόγοι θεώρησαν πως είχαν ολοκληρώσει την ανασκαφή του αρχαϊκού κτιρίου στους πρόποδες του λόφου. Οι μικρομορφολόγοι όμως διέψευσαν αυτή τη θεωρία: η απουσία φυσικής διάβρωσης στα επίπεδα που βρίσκονταν νότια του κτιρίου υπέδειξε την ύπαρξη ενός στεγασμένου χώρου. Έτσι, η ανασκαφή κατόρθωσε να φέρει στο φως στο σημείο αυτό, μια άγνωστη, ως τότε, μνημειακή θύρα.

Δημήτρης Ρούσσοσ, Μικρομορφολόγος
Dimitris Roussos, Micromorphologist

Οι έρευνες των Μ. Ρούμπου, Α. Γκοτσίνα, Π. Καρκανά, Μ. Γκούμα και Δ. Ρούσσοσ κατέστησαν δυνατές χάρη στη γενναιοδωρή υποστήριξη του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος. The research of M. Roumpou, A. Gkotsinas, P. Karkanias, M. Gkouma and D. Roussos was made possible thanks to the generous support of the Stavros Niarchos Foundation.

Δύο χιλιετίες κατοίκησης στην Ερέτρια: ένα πρόγραμμα ανάλυσης αρχαίου DNA

Στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Ερέτριας φυλάσσονται πολλοί ανθρωπίνοι σκελετοί από τις ελβετικές ανασκαφές στην Ερέτρια και την Αμάρυνθο. Ανάμεσα σε αυτούς, από τους οποίους ο αρχαιότερος χρονολογείται γύρω στο 1500 π.Χ. και ο νεότερος στο 500 μ.Χ., επελέγησαν 75 δείγματα με την ελπίδα τον εντοπισμό αρχαίου DNA. Στόχος αυτής της έρευνας, η οποία συνδιευθύνεται από την ΕΑΣΕ και την Καθηγήτρια Anna-Sapfo Malaspinas του Πανεπιστημίου της Λωζάννης, είναι ο χαρακτηρισμός του ευβοϊκού πληθυσμού, τόσο στο ίδιο το νησί, το οποίο έχει αναμφίβολα υποστεί σημαντική εθνοτική αναμόχλευση με την πάροδο των χιλιετιών, αλλά και στην ευρύτερη λεκάνη της Μεσογείου, αφού οι Ευβοείς υπήρξαν πρωτοπόροι στον αποικισμό της νότιας Ιταλίας και της βόρειας Ελλάδας τον 8ο αιώνα π.Χ.

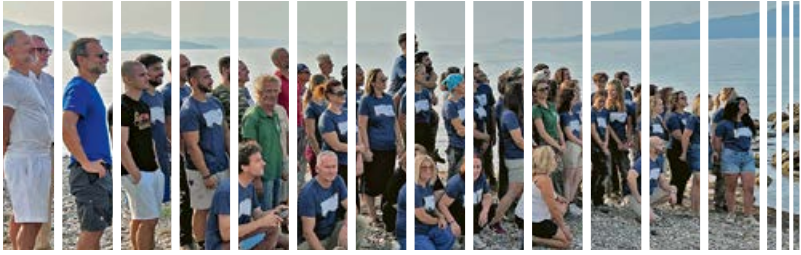

Anna-Sapfo Malaspinas,
Εξειδικευμένη επιστήμονας
αρχαίου DNA
Anna-Sapfo Malaspinas,
Ancient DNA specialist

AMA 17 14.09
SOND XXXI N
FK 846
ST 91

Συμβούλιο του Ιδρύματος – Board of Trustees

Pascal Broulis, Πρόεδρος — *President*
 Sylvian Fachard, Διευθυντής — *Director*
 Eftychia Fischer, Μέλος — *Member*
 Martial Pasquier, Αντιπρόεδρος — *Vice president*
 Karl Reber, Μέλος — *Member*
 Peter Schöpf, Μέλος — *Member*
 Jean Terrier, Μέλος — *Member*

Συμβουλευτική Επιτροπή – Advisory Council

Lorenz Baumer, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Γενεύης — *Representative of the University of Geneva*
 Christoph Bühler, *Ad personam*
 Véronique Dasen, Εκπρόσωπος του Παν/μίου του Fribourg — *Representative of the University of Fribourg*
 Hédi Dridi, Εκπρόσωπος του Παν/μίου του Neuchâtel — *Representative of the University of Neuchâtel*
 A.E. Stefan Estermann, Πρέσβης της Ελβετίας στην Ελλάδα — *Swiss Ambassador in Greece*
 Sylvian Fachard, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Λωζάννης — *Representative of the University of Lausanne*
 Kristine Gex, *Ad personam*
 Martin Guggisberg, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Βασιλείας — *Representative of the University of Basel*
 Andreas Guth, *Ad personam*
 Ευάγγελος Καλούσης, Εκπρόσωπος της ελβετικής βιομηχανίας στην Ελλάδα — *Representative of Swiss industrial companies in Greece*
 Denis Knoepfler, *Ad personam*
 Κωνσταντίνος Κόκκινος, Εκπρόσωπος της ελβετικής αποικίας στην Ελλάδα — *Representative of the Swiss colony in Greece*
 Elena Mango, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Βέρνης — *Representative of the University of Bern*
 Σπύρος Νιάρχος, *Ad personam*
 Anne de Pury-Gysel, *Ad personam*
 Corinna Reinhardt, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Ζυρίχης — *Representative of the University of Zürich*
 Α.Ε.κ. Αικατερίνη Ξαγοράρη, Πρέσβειρα της Ελλάδας στην Ελβετία — *Greek Ambassador in Switzerland*
 Antonio Loprieno, Μόνιμο φιλοξενούμενο μέλος — *Permanent guest*

Συνεργάτες – Collaborators

Thierry Theurillat, Επιστημονικός Γραμματέας στη Λωζάννη — *Assistant director in Switzerland, Lausanne*
 Tobias Krapf, Επιστημονικός Γραμματέας στην Αθήνα — *Assistant director in Greece, Athens*
 Δάφνη Βλαντή, Διοικητική Γραμματέας στην Αθήνα — *Administrative Secretary in Greece, Athens*
 Χριστίνα Παγώνη, Διαχείριση αρχαιολογικού υλικού — *Management of archaeological material*
 Lilamani de Soysa, Λογιστική διαχείριση στην Λωζάννη — *Accounting in Switzerland, Lausanne*
 Sylvie Fournier, Υπεύθυνη Επικοινωνίας — *Communication manager*
 Χάρης Γιαννουλόπουλος, Υπεύθυνος για τη συντήρηση αρχαιοτήτων — *Chief Restorer*
 Γαλάτεια Κονσουλίδη, Συντηρήτρια αρχαιοτήτων — *Restorer*
 Κώστας Ευαγγελίου, Διαχείριση στην Ερέτρια — *Intendant in Eretria*
 Τάκης Πετρογιάννης, Κηπουρός στην Ερέτρια — *Gardener in Eretria*
 Γεωργία Ευαγγελίου, Οικιακή βοηθός στην Ερέτρια — *Housekeeper in Eretria*
 Άρτεμις Βασιλείου, Οικιακή βοηθός στην Αθήνα — *Housekeeper in Athens*

Ενεργά επιστημονικά μέλη
Active scientific members

Delphine Ackermann (Παν/μιο Poitiers)
 Επιγραφική και προσωπογραφική έρευνα
 ▶ delphine.ackermann01@gmail.com

Guy Ackermann (Εφα - Παν/μιο Γενεύης)
 Ελληνιστική κεραμική, Γυμνάσιο
 ▶ Guy.Ackermann@unige.ch

Jérôme André (Παν/μιο Λωζάννης - SNSF)
 Αρχιτεκτονικές αποτυπώσεις, Αμάρνυθος
 ▶ Jerome.Andre@unil.ch

Lorenz Baumer (Παν/μιο Γενεύης)
 Υποβρύχιες έρευνες στα Αντικύθηρα
 ▶ Lorenz.Baumer@unige.ch

Solange Bernstein (Kantonsarch. AG)
 Λύχνιο των ελβ. ανασκαφών στην Ερέτρια
 ▶ solange@bernstein.li

Oliver Bruderer (ZHdK)
 Ψηφιακές τρισδιάστατες αποτυπώσεις
 ▶ illustration@oliverbruderer.ch

Chloé Chezeaux (Παν/μιο Λωζάννης)
 Μελέτη της ενδοχώρας και Αμάρνυθος
 ▶ Chloe.Chezeaux@unil.ch

Ludivine Colombara (Παν/μιο Λωζάννης)
 Αρτεμίσιο της Αμάρνυθου, οίκος 8
 ▶ Ludivine@Colombara.ch

Francesca Dell’Oro (Παν/μιο Λωζάννης)
 Έρευνα της Ευβοϊκής διαλέκτου
 ▶ francesca.delloro@unil.ch

Jean-Paul Descœudres (Παν/μιο Γενεύης)
 Έρευνα της αρχαϊκής κεραμικής
 ▶ Jean-Paul.Descœudres@unige.ch

Valentina Di Napoli (Παν/μιο Πατρών)
 Σεβαστείο της Ερέτριας
 ▶ dinapoliv@yahoo.com

Brigitte Demierre Prikhodkine
 (Παν/μιο Λωζάννης)
 Μελέτη των γυάλινων ευρημάτων και της
 Παλαιοχριστιανικής εποχής στην Ερέτρια
 ▶ brigittedemierre@hotmail.com

Sylvian Fachard (Παν/μιο Λωζάννης)
 Μελέτη της ενδοχώρας και Αμάρνυθος
 ▶ Sylvian.Fachard@unil.ch

Claudia Gamma (Παν/μιο Βασιλείας)
 Κλασική κεραμική
 ▶ Claudia.Gamma@unibas.ch

Kristine Gex (Παν/μιο Λωζάννης)
 Αρχαϊκή και Κλασική κεραμική
 ▶ kristinegex@gmail.com

Daniela Greger (Παν/μιο Λωζάννης-SNSF)
 Ευβοϊκή κεραμική της Μεσογείου
 ▶ Daniela.Greger@unil.ch

Sandrine Huber (Παν/μιο Lille)
 Ιερό της Αθηνάς στην Ερέτρια
 ▶ sandrine.huber@univ-lille.fr

Denis Knoepfler (Collège de France)
 Επιγραφικές και ιστορικές έρευνες
 ▶ Denis.Knoepfler@unine.ch

Tobias Krapf (ΕΑΣΕ-SNSF)
 Ανασκαφή στην Αμάρνυθο και στην Αίγινα
 Προϊστορική έρευνα (Ερέτρια, Αμάρνυθος)
 ▶ Tobias.Krapf@esag.swiss

Nadja Lüthi (Παν/μιο Βασιλείας)
 Εργαλεία κατασκευής υφασμάτων της
 Αμάρνυθου
 ▶ nadjaluethi@bluewin.ch

Pauline Maillard (Παν/μιο Fribourg)
 Πήλινα ειδώλια
 ▶ Pauline.Maillard2@unifr.ch

Caterina Martini (ΕΑΣΕ-SNSF)
 SNSF-Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Agora
 ▶ agora@esag.swiss

Sylvie Müller Celka (CNRS-Archéorient)
 Αναλύσεις κεραμικής της Ερέτριας
 ▶ sylvie.muller-celka@mom.fr

Nina Nicole (Παν/μιο Γενεύης)
 Μικρογραφικά αγγεία
 ▶ nina.nicole@bluewin.ch

Ferdinand Pajor (GSK)
 Έρευνα της Ερέτριας τον 19ο αιώνα
 ▶ pajor@gsk.ch

Marek Palaczyk (Παν/μιο Ζυρίχης)
 Αμφορείς των ελβ. ανασκαφών
 ▶ palaczyk@ub.uzh.ch

Laureline Pop (Παν/μιο Λωζάννης)
 Γλυπτική στην Ερέτρια και την Αμάρνυθο
 ▶ Laureline.Pop@gmail.com

Karl Reber (ΕΑΣΕ)
 Αμάρνυθος, Δρακόσιπιτα στην Εύβοια
 ▶ Karl.Reber@unil.ch

Tamara Saggini (Παν/μιο Λωζάννης - SNSF)
 Έρευνα για την Αρχαϊκή περίοδο
 Ανασκαφή στην Αμάρνυθο
 ▶ Tamara.Saggini@esag.swiss

Stephan G. Schmid (Παν/μιο Humboldt)
 Σεβαστείο της Ερέτριας
 ▶ stephan.g.schmid@culture.huberlin.de

Marguerite Spoerri Butcher
 (Ashmolean Mus., Παν/μιο της Οξφόρδης)
 Νομισμάτα των ελβ. ανασκαφών
 ▶ margueritespoerri@gmail.com

Tibor Talas (Παν/μιο Λωζάννης - SNSF)
 Γεωμορφολογία
 ▶ Tibor.Talas@unil.ch

Alexandra Tanner (Παν/μιο Ζυρίχης)
 Αρχιτεκτονικές μελέτες
 ▶ alexandra.tanner@hotmail.com

Thierry Theurillat (ΕΑΣΕ-Παν/μιο Λωζάννης)
 Ανασκαφή στην Αμάρνυθο
 ▶ Thierry.Theurillat@esag.swiss

Samuel Verdan (ΕΑΣΕ-Παν/μιο Λωζάννης)
 Ηρώων της Ερέτριας
 Ανασκαφή στην Αμάρνυθο
 ▶ Samuel.Verdan@unil.ch

Joséphine Yaw (Παν/μιο Ζυρίχης)
 Ανασκαφή στην Αμάρνυθο
 ▶ josiyaw@gmail.com

Simone Zurbriggen (Παν/μιο Βασιλείας)
 Ρωμαϊκή κεραμική της Ερέτριας
 ▶ Simonezurbriggen@hotmail.com

Εξωτερικοί συνεργάτες
External collaborators

Valentin Boissonnas (HES ARC)
 Bela Dimova (ΕΑΣΕ)
 Matthieu Ghilardi (CNRS-CEREGE)
 Άγγελος Γκοτσίνας (ΕΑΗ)
 Μυρσίνη Γκούμα (Wiener Lab)
 Julien Gravier (Παν/μιο Μπορντό)
 Τατιάνα Θεοδωροπούλου (CNRS-CEPAM)
 Αλεξία Ηλιάδου (ΕΑΣΕ)
 Παναγιώτης Καρκάνας (Wiener Lab)
 Ευαγγελία Κυριαζή (BSA Fitch)
 Stuart Lane (Παν/μιο Λωζάννης)
 Maria Liston (Παν/μιο Waterloo)
 Εύη Μαργαρίτη (Cyprus Institute)
 Noémi Müller (BSA Fitch)
 Paolo Persano (Scuola Normale Sup.)
 Μαρία Ρούμπου (Χαροκόπειο Παν/μιο)
 Δημήτρης Ρούσσο (Wiener Lab)
 Philip Sapirstein (Παν/μιο Τορόντο)
 Γρηγόριος Τσόκας (Παν/μιο Θεσσαλονίκη)
 Ξένια Χαραλαμπίδου (VU Amsterdam)

Προσωπικό στις ανασκαφές
και στο Μουσείο
Field and museum staff

Roel Angeli, Θάνος Αποστόλου, Μαρία Βλατά, Αγγελική Γιαννικοπούλου, Γιάννης Γρουντάς, Θεώνη Δημητρίου, Νεφέλη Θεοχάρους, Ιωάννης Κικίδης, Γιάννης Κικίδης, Λέτα Κοντού, Βαγγέλης Μπασινάς, Ευαγγελία Μπαντούνα, Ιωάννα Παρίσση, Τάκης Πετρογιάννης, Μαρία Ρουμειώτη, Νίκος Σμπιλίρης, Δέσποινα Σπύρου, Γιαννούλα Τάγκα, Ηρακλής Τσιριμώκος, Ευαγγελία Τζαβέλα, Μιχαέλα Τζαφέρου, Βαγγέλης Φωτιάδης

Στην Ελλάδα

Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα

Σκαραμαγκά 4B, 104 33 Αθήνα

Τηλ. +30 210 822 14 49 E-mail: info@esag.swiss

Στην Ελβετία - In Switzerland

École suisse d'archéologie en Grèce

c/o Institut d'archéologie et des sciences de l'Antiquité

Anthropole - Université de Lausanne, CH-1015 Lausanne

Tel. +41 21 692 38 81 E-mail: admin@esag.swiss

www.esag.swiss

www.facebook.com/esag.swiss

www.instagram.com/esag.swiss

σε συνεργασία με

in collaboration with